

HET LAND VAN STEIN

Stein – Kort Haarlem – Voor-, Midden- en Achterwillens
Negenviertel – Vrijhoef – Kalverbroek.

Rob Anders

De naam STEIN

De oorsprong van de naam Stein is te vinden in Limburg. In de 13^e eeuw ontstond het Limburgse Stein als een zelfstandige en onafhankelijke heerlijkheid uit een vroeger Karolingisch koningsgoed met als middelpunt het “Het Huys van Steyn”.

Inleiding

Het gebied dat later de heerlijkheid “Land van Stein” zou worden, behoorde in 1128 aan het Bisdom Utrecht. Tien jaar later vermaakte de bisschop van Utrecht het gebied aan het kapittel van Oudmunster te Utrecht. In 1290

“Het Huys van Steyn”.

werd het beleend aan Jan van Renesse en Sophia van der Goude. Toen Sophia kinderloos stierf, verviel het leen aan de grafelijkheid van Holland. De graaf van Holland, Willem III, schonk het gebied van en rond Gouda aan zijn broer, Jan van Beaumont. Het gebied van Stein ging over naar zijn dochter, Josina, die huwde met Arnold III van Stein, de naamgever van het gebied.

Arnold was de kleinzoon van Herman van Elsloo, die in het Limburgse Stein het kasteel “Het Huys van Steyn” bezat. De zoon van Josina was Jan van Blois. Hij was heer van Ter Goude en was begiftigd met

Treslong in Henegouwen, de heerlijkheden Bentheim en Cabauw in Holland, Tholen in Zeeland, tienden in het land van Haastrecht en het land van Stein. Deze goederen verwierf hij in 1361.

In 1382 vervielen de leenrechten weer aan de graven van Holland, maar in 1399 verkocht Willem, graaf van Oosterbant, het leenrecht aan Jan de Bastaard van Blois. Na overlijden van Jan de Bastaard verviel het recht aan zijn zoon Jan van Treslong, de kanunnik van Oudmunster. Als kanunnik van Oudmunster gaf Jan van Treslong het land van Stein in 1438 in erfpacht aan de stad Gouda, die hiermee in directe zin heer van Stein werd. Namens de stad trad Jan Woutersz op als heer van Stein. Dat wil niet zeggen dat hij er dagelijks te vinden was om de lopende zaken te regelen en recht te spreken, die taak liet hij over aan een door hem benoemde schout (en de berechting van misdrijven aan een baljuw). Gedurende deze hele periode bleef het eigendomsrecht aan het kapittel van Oudmunster te Utrecht.

HOEKEN EN KABELJOUWEN

De Kabeljauwen werden zo genoemd, omdat kabeljauwen naarmate ze groter worden steeds meer gaan eten, waardoor ze nog weer groter en sterker worden en weer meer gaan eten... Een andere verklaring kan worden gevonden in het wapen van het geslacht Beieren, dat aan de schubben van een vis doet denken. De tegenpartij kreeg de naam Hoeken, omdat met een Hoek (=Haak) een kabeljauw gevangen kan worden.

Het land van Stein lag in het grensgebied tussen het Bisdom van Utrecht en het gebied van de graven van Holland. De perikelen tussen deze twee machten zijn in de geschiedenis bekend als de Hoekse en Kabeljouwse twisten. Hoe zat dat nu in elkaar?

In 1345 overleed de kinderloze graaf Willem IV. Hij werd opgevolgd door zijn zus Margaretha van Beieren. Zij woonde in Oostenrijk en daarom moest zij een deel van het bestuur overdragen aan haar dertienjarige zoon Willem V.

De moeder en de zoon, die door zijn leeftijd voornamelijk werd ingefluisterd door Jan van Beaumont, verschilden van mening over de inrichting van het bestuur van het graafschap en de plaats van de adel en de steden hierin.

De aanhangers van Willem V noemden zich Kabeljauwen en de medestanders van Margaretha waren de Hoeken. Edelen en steden wisselden echter met regelmaat van partij. De strijd ging om bestuur maar vooral ook om wie de winstgevende functies in de regering aan het hof van de graaf kregen. De twisten moeten dus vooral gezien worden als een adelstrijd in de periode rond 1500 waarin het gezag steeds meer centraal uitgeoefend werd. Echte grote belangen speelden geen rol.

Willem V was lang aan de winnende hand, maar in 1392 laaide de strijd op toen Aleid van Poelgeest, de minnares van Albrecht (de broer en opvolger van Willem V) werd vermoord door de Hoeken. Vele betrokkenen bij de moord ontvluchtten vervolgens het graafschap en de kastelen van enkele graven werden verwoest.

Nadat de opvolger van Willem V in 1417 overleed, veranderde de strijd in een twist om de rechten van Jacoba van Beieren. Daarna ging het meer om de vraag of men Kabeljauws of Hoeks was, ofwel vóór of tegen Bourgondië.

De zaken veranderden toen in 1426 Jacoba van Beieren een onschuldige Hoornse burgemeesterszoon ter dood liet veroordelen. Hoorn koos, gesteund door troepen uit Amsterdam, partij voor Filips van Bourgondië. Alle Westfriese en Waterlandse steden kozen vervolgens ook zijn kant waardoor Jacoba van Beieren zich genoodzaakt zag, terug te trekken naar Gouda. Noord-Holland werd deel van het Bourgondische rijk. In 1428 sloten Jacoba en Filips vrede met de zogenaamde 'zoen van Delft'; Jacoba's capitulatie was een feit.

Onderhuids bleef het conflict echter smeulen en in 1482 laaide de strijd weer op toen Maximiliaan van Oostenrijk door de Hoeken niet geaccepteerd werd als leider. In plaats van hem kozen zij Jonker Frans van Brederode. Hij veroverde in 1489 Rotterdam en probeerde hierna tevergeefs Delft, Gouda en Schiedam in te nemen. De Kabeljauwen hadden uiteindelijk de overhand. De Jonker Fransenoerlog was een laatste wanhopige poging van de Hoeken het tij te keren van verandering in staatsvorming. Na een laatste slag in 1489 werd de strijd definitief in het voordeel van de Kabeljauwen beslist.

In 1529 lijfde keizer Karel V het sticht Utrecht in. Hiermee kwam een eind aan het gezag van het kapittel van Oudmunster over het Land van Stein. In 1595 werd de Heerlijkheid Land van Stein in erfpacht aan de stad Gouda gegeven. Gedurende de periode van 1345 tot 1489 waren de inwoners van het land van Stein vaak het slachtoffer van de Hoekse en Kabeljouwse twisten . Tot zover het bewind over Stein van bovenaf gezien.

De bevolking van Stein, de “buren” zoals men wel zei (boeren is hoogstwaarschijnlijk afgeleid van buren), had ook inspraak. Veel zaken werden afgehandeld in samenwerking tussen de schout (namens de heer) en de gezamenlijke buren of hun vertegenwoordigers. In de lagere rechtspraak werd het werk gedaan door de schout met enkele “gezworens”.

Zij hanteerden het Woerdens recht , want dat hadden de buren van Stein in 1350 van hun toenmalige heer, Jan van Beaumont, gekregen. Voor de hoge, lijfstraffelijke rechtspraak zorgde de Vierschaar, bestaande uit de baljuw met de welgeboren mannen van Stein .

Deze welgeborenen kunnen worden beschouwd als een bescheiden soort adel.

Voor de waterstaatszaken zorgden twee colleges: het bestuur van de IJsseldijk was opgedragen aan de schout (als dijkgraaf) en de hoge heemraden, voor de “binnenlandse “ waterstaatswerken zorgden de schout met de lage heemraden. Deze heemraden werden gevormd door inwoners van Stein. Vanaf de Bataafse en Franse tijd, waarin het begrip “gemeente” in staatsrechtelijke zin vastgesteld werd, is het gebied onderhevig geweest aan diverse herindelingen en veranderingen. In 1811 wordt de gemeente zelfs tijdelijk opgeheven en valt dan onder Reeuwijk. Maar al in 1817 wordt deze samenvoeging ongedaan gemaakt en gaan Reeuwijk en Stein weer als aparte gemeenten verder. Later volgen nog enkele correcties van het grondgebied, tot de opheffing van de gemeente in 1870, de gemeente is toen gesplitst. Een gedeelte (polder Willens) kwam onder Gouda te vallen, de polder Stein en buurtschappen Vrijhoef en Kalverbroek kwamen bij Reeuwijk. Sinds 1963 valt een gedeelte van Stein onder Haastrecht, sinds 1985 gemeente Vlist.

Een historisch overzicht

Door het onderzoek van Jan Kooijman en Helen Kooijmans-Tibbes naar het leven van de Goudse regent Govert Suys, bleek het mogelijk een indruk te krijgen van de ontwikkelingen in een kleine en geïsoleerde gemeenschap die het Land van Stein toen was.

Tot de elfde eeuw was het gebied een onderdeel van de uitgestrekte veencomplexen op de grens van Utrecht en Holland. De Hollandse IJssel vormde de zuidzijde en de noordzijde werd begrensd door de Oude Rijn.

Vanaf de negende eeuw begon de bevolking in het westen sterk toe te nemen. Om aan de stijgende behoefte aan graan te voldoen vestigden kolonisten zich vanaf die tijd op de gronden langs de rivieren, de belangrijkste toegangswegen.

De eerste bewoners in deze streek waren jagers en vissers, die de hoger gelegen gronden langs de Hollandse IJssel opzochten. In de 11^e eeuw werd het klimaat droger en warmer en konden boeren beginnen met het ontginnen van het land. Zij konden dit doen onder bescherming van het Graafschap Holland en het Bisdom van Utrecht. Tijdens deze ontginningsperiode kwamen de belangen van beide groeperingen in de buurt van Zwammerdam met elkaar in botsing.

De Duitse Keizer, die in deze periode de macht had over het gebied, moest er aan te pas komen om het geheel in goede banen te leiden.

Voor de ontwatering groef men lange parallelle sloten (1200 meter lang), dicht bij elkaar (120 meter) en haaks op de rivierloop. Zo ontstonden percelen van 13,6 hectare en dat was voldoende om er in die tijd een boerenbedrijf op uit te oefenen. Bomen werden gerooid en het land bewerkt.

We spreken hier over de z.g.n copeontginningen (terug te vinden in de naam Oukoop-Boskoop etc). Landinwaarts werd aan het einde van de ontginning een dwarswetering gegraven en een kade of dijkje opgeworpen. (De Steinse Tiendweg is hier een voorbeeld van). Bij een volgende ontginning werd weer uitgegaan van de eerder genoemde kade en werden van daar uit weer sloten gegraven.

Meters werden toen niet gebruikt . 1200x120 meter is gelijk aan ongeveer 300 x 30 roeden.

Dat de grootte van de kavels nogal eens varieerde blijkt uit het feit, dat de Steinse Tiendweg op 600 tot 800 meter van de IJssel ligt. In de buurt van de Twaalfmorgen komen echter stukken voor van 2000 meter.

Deze variatie in cope-afmetingen doet vermoeden, dat er in het begin sprake was van vrije vestiging en niet van een strakke organisatie vanuit het Bisdom Utrecht. Voor deze vrije ontginningen zijn geen uitgiftegegevens gevonden.

Om droge voeten te houden werd het veen ontwaterd (naar de rivier). Gevolg hiervan is inklinken van de bodem, wat nog steeds doorgaat!

In de 12^e eeuw werd een dijk aangelegd omdat langzamerhand het IJsselwater hoger kwam dan de omliggende gronden (de Hollandse IJssel was nog een getijdenrivier). Tijdens laag water kon er dan gespuid worden .

Halverwege de 15^e eeuw was dit ook niet meer afdoende, zodat in 1478 de eigenaren en gebruikers van polder Stein besloten een molen te bouwen . Het water werd hiermee eerst in een brede, door kaden omgeven, boezemsloot uitgeslagen en daarna via een uitwateringsluis op de IJssel geloosd. Die afwatering heeft altijd op de Hollandse IJssel plaatsgevonden. Vanaf 1478 kunstmatig door de bouw van de eerste windwatermolen, later bekend staand als de benedenmolen. De tweede molen (bovenmolen) werd gebouwd in 1838. Beide molens stonden in het westen van de polder.

Aan de zuidzijde van de polder werd de waterhuishouding verbeterd door een tweetraps-bemaling met een bovenboezem en een tweede schepadmolen. In 1857 neemt het Hoogheemraadschap Rijnland het beheer over van het Hoogdijkbestuur.

In 1883 schakelde men over op stoombemaling. Aan de IJsseldijk in het zuidwesten werd het nieuwe gemaal gesticht. In 1946 besloot het bestuur om de stoommachine in het gemaal te vervangen door een elektrisch aangedreven installatie.

Om een goede toevoer van het water naar de gemalen te waarborgen wordt ook nu nog twee maal per jaar een schouw gehouden. Drie poldermeesters beoordelen het onderhoud van de sloten. Vroeger werd deze schouw vaak gedaan met behulp van een bootje (een zgn. schouw). Hierin ligt wellicht de oorsprong van de naam van het bootje.

Twee gemalen van de polder Stein: Links "Stein" en rechts "Stein-Oukoop"

De polder Stein heeft, met enige naburige polders, gedurende lange tijd een afwijkende status gehad. Op 17 januari 1478, vóór de stichting als bemalen polder (met molen), vormde het gebied, met dat van de westelijke aangrenzende polder Willens, waterstaatkundig één geheel.

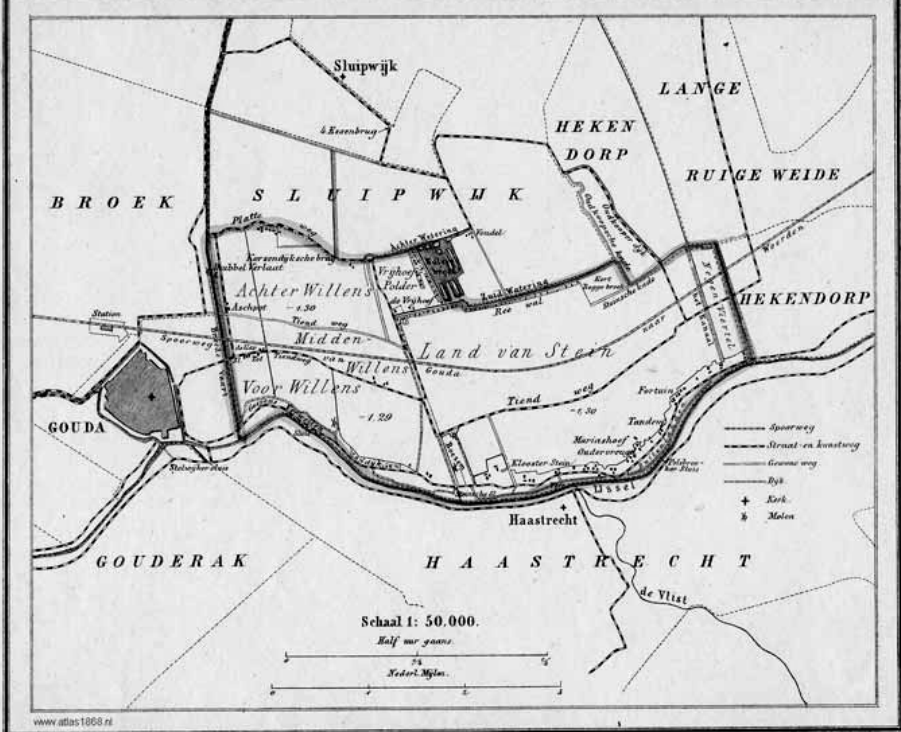
Hiërarchisch hoger in waterschapsrangorde stond het hoogdijkbestuur van Stein en Willens, dat belast was met de zorg voor de noordelijke dijk van de Hollandse IJssel en het toezicht op de daarin gelegen kunstwerken.

Genoemde afwijkende status ten opzichte van de Rijnlandse polders ontleende de polder Stein aan zijn onafhankelijk bestaan, tot deze in 1857 onder het overkoepelend gezag van het Hoogheemraadschap van Rijnland werd gebracht. Dat heeft onder andere tot een bijna volledige verstrengeling van burgerlijk en waterstaatkundig bestuur geleid, voortdurend tot in de 19de eeuw. Het bestuurlijke einde van de polder kwam bij besluit van Provinciale Staten van Zuid-Holland van 16 maart 1978. De polder ging per 1 januari 1979 op in het nieuw gevormde waterschap De Gouwelanden. Daarna naar Hoogheemraadschap Rijnland.

Ten tijde van de bestuurlijke opheffing besloeg de waterstaatkundige oppervlakte 568 hectare verspreid over de gemeenten Vlist (voorheen Haastrecht), Reeuwijk en Gouda. Het gebied wordt omsloten door de Reeuwijkse plassen, de polders Sluipwijk en Oukoop en Negenviertel in het Noorden, wederom de polders Oukoop en Negenviertel in het Oosten, de noordelijke IJsseldijk in het zuiden en tenslotte de polder Willens - intussen grotendeels opgeslokt door Gouda - in het westen.

In 1615 krijgt Henrick Vos als landmeter de opdracht van het Goudse stadsbestuur om een gedetailleerde kaart te maken van polder Stein naar aanleiding van een geschil tussen Gouda en een aantal Steinse eigenaren over de afdracht van henneptienden. Op deze kaart is te zien dat er 68 percelen zijn tussen de IJsseldijk en de Tiendweg. En 61 tussen de Tiendweg en de Reewal. Ook het bouwland aan weerszijden van de IJsseldijk is nauwkeurig aangegeven. Deze 129 percelen zijn het bezit van ruim 40 eigenaren . Rond 1800 zijn dit er nog maar 25.

Latere kaarten van 1895 en 1911 geven een vrijwel zelfde beeld .Dus in de tussenliggende 300 jaar is weinig veranderd. Je zou dus mogen concluderen , dat er sinds het ontginnen van het gebied weinig is veranderd .Ook na 1911 veranderde er weinig. Dit kwam naar

www.atlas1868.nl
Getekend door J. Kuyper

1106 Buiders . 430 Inwoners.

Uitgave van Hago Suringar te Leeuwarden.

voren in een gesprek met P.Scheer, wiens familie al 150 jaar in polder Stein heeft gewoond.

Bestuurlijke aspecten en vernieuwingen

Het burgerlijk en waterstaatkundig bestuur in “Het Land van Stein” en vervolgens “Polder Stein” waren eeuwenlang zeer nauw met elkaar verweven. Na de stichting als bemalen polder in 1478 bleven twee bestuursorganen functioneren. Eén, bestaande uit schout en vijf (later drie) heemraden, belast met keur- en schouwbevoegdheid . Het tweede, bestaande uit schout en twee à drie landbewaarders, belast met het beheer van financiën en eigendommen.

Na de Franse tijd werd één bestuur ingesteld van schout en drie heemraden. Vanaf 1857 tot de opheffing einde 1978 werd de polder bestuurd door een voorzitter en twee leden. Bestuurlijk is polder Stein lange tijd verbonden geweest met Willens en Kort Haarlem. Het gebied werd eerst vanuit het Kapittel van Oudmunster in Utrecht bestuurd als onderdeel van de Heerlijkheid Haastrecht. Het besturen betekende ook een vorm van bescherming voor de bewoners tegen invloeden van buitenaf. Als erkenning van deze band moesten jaarlijks “Tijs” van 2 penningen per viertel worden betaald. De

Tijnspenningen (belasting) werden op Sint Maarten betaald. In 1696 viel 11 november op een zondag en werd er een dag later betaald. 's Morgens moesten er 2 penningen per viertel worden betaald. Betalen na de middagmaaltijd hield in, dat het bedrag werd verdubbeld!

Een belangrijk gegeven in het leven in een zelfstandige polder was, dat de ingelanden (inwoners) als "hoefslagplichtigen", de Tiendweg en de dijk moesten onderhouden. Dit viel niet mee en vele malen was de toestand bij de dijk precair: in februari 1726 was al het land ten oosten van de Wierecke en ten zuiden van de IJssel overstromd. Polder Stein hield het wél droog.

In 1825 is er bij de Kloosterboerderij een beperkte dijkdoorbraak. Men besluit de dijk op te hogen van 2,3 naar 3,3 meter

Met de komst van Napoleon worden de Goudse rechten op het land van Stein overgenomen door de fransen en wordt er bestuurd vanuit Parijs. Na het vertrek van de fransen in 1813 worden de Goudse rechten hersteld, maar er komt wel een aparte gemeenteraad in het Land van Stein. Nieuwe gemeentegrenzen worden vastgesteld in 1828.

Ook de Tiendweg (als belangrijkste weg tussen Oudewater en Gouda- (zie "Tiendweg" hieronder), waar op dat moment nog tol werd geheven, krijgt een opknapbeurt. Het reguliere onderhoud moest overigens gedaan worden door de eigenaren, die het aangrenzende land in bezit hadden, ook al maakten zij zelf geen gebruik van de Tiendweg omdat zij verder weg geen grond bezaten.

Rond 1850 verschijnt een nieuw vervoersmiddel in de polder, een spoorweg wordt aangelegd tussen de Tiendweg en de Twaalfmorgen (een gedeelte van de verbinding tussen Utrecht en Gouda). De lijn was eigendom van een Engels bedrijf.

In 1870 zijn er weer grenscorrecties in het Land van Stein. Polder Willens gaat naar Gouda en de Polder Stein naar Reeuwijk. In dit jaar wordt de tramlijn van Gouda naar Oudewater geopend. Deze lijn is niet succesvol, want ze wordt in 1907 weer opgeheven. (zie ook het artikel over de Haastrechtse brug in de Havekedrechter 2008/4). De Steinse dijk wordt verbreed en verhard en de Steinse Tiendweg heeft zijn functie verloren en kalft af.

In 1963 wordt de polder opgedeeld. Ten noorden van de spoorweg gaat het gebied naar Reeuwijk. Ten zuiden van de spoorweg wordt Haastrechts gebied; Haas-trecht gaat dan ook bouwen in de "buitenlanden" (wijk Stein).

De spoorlijn wordt verdubbeld en er vindt een herverkaveling plaats omdat de doorsnijding van het spoor het werk van de boeren niet vereenvoudigt.

Voor en na het melken moesten de koeien, die aan de andere zijde van de spoorweg werden geweid, over de spoorbaan worden geleid. Vooral bij mistig weer is het voorgekomen, dat de trein er eerder was dan dat de koeien overgestoken waren. Bij zo'n ongeluk kwamen eens negen koeien om het leven.

Het deel van de polder ten noorden van de spoorlijn is inmiddels in het bezit van Staatsbosbeheer. Er is daar nog slechts één boer actief.

De herverkaveling, uitgevoerd door het bureau Beheer Landbouwgronden (BBL), startte in 1980 en werd in 2006 afgerond. Op deze manier konden de bedrijven efficiënter gaan werken.

In 1945, na de Tweede Wereldoorlog, hadden circa 25 boerenbedrijven een bestaan. Een gemiddeld boerenbedrijf had ongeveer 20 melkkoeien plus jongvee en er kwam voldoende voer van de 13 hectaren grasland. Dit was toereikend om met vrouw, een knecht en een dienstmeid een bestaan te hebben.

Het melken was niet geautomatiseerd.

Door de schaalvergroting is het aantal boerderijen gedaald tot 6 . In die huidige moderne bedrijven worden tot 120 koeien gemolken.

In 1945 bestond het voer voor de koeien vooral uit gras (hooi) . Hooibergen werden al snel vervangen door ingekuild gras . De uiterwaarden (kleigrond) worden nu ook gebruikt om voedermaïs te telen.

Het verdwijnen van veel boerenbedrijven heeft de bevolkingssamenstelling sterk veranderd. Veel ex-boerderijen worden nu bewoond door “ particulieren” .

Wat wel behouden bleef is de oude structuur, gevormd tijdens de ontginningen. Rond boerderijen werden wat sloten gedempt om meer plaats te hebben voor de landbouwmachines. Slechts hier en daar zijn in de polder zelf wat sloten gedempt om efficiënter het land te kunnen gebruiken.

In de 70-er jaren van de 20e eeuw werden met toestemming van de overheid wat sloten dichtgemaakt met zware balen lompen van wel 500 kg, afkomstig uit Duitsland.

Klooster Stein

Van de kloosters in en om Gouda is Klooster Emmaus (Klooster Stein) historisch één van de meest interessante. Een aantal jaren was het de woonplaats van Erasmus. Gedurende het grootste deel van de tijd , dat de kloostergemeenschap van de Regulieren in het Land van Stein verbleef (1419-1549), oefende de stad Gouda gezag daarover uit.

Klooster Stein 1419-1549

Dit bewind begon in het jaar 1438 toen de stad de heerlijkheid Stein in erfpacht nam van het kapittel van Oudmunster in Utrecht. De banden tussen het klooster en de stad waren nauw en de Regulieren van Stein beschouwden zich nadrukkelijk als een Gouds klooster. Klooster Stein, dat officieel klooster Emmaus heette, lag tussen Gouda en Haastrecht, in de heerlijkheid Stein. Het klooster is in 1419 gesticht vanuit Gouda. Jan, Bastaard van Blois, ridder en heer Van Treslong gaf hiervoor toestemming. Hij was zelf door Oudmunster te Utrecht beleend met dit stuk land. In dat jaar trokken enige Franciscanen uit Gouda naar de polder om daar een klooster van reguliere kanunniken in de orde van Augustinus te stichten.

Jan van Treslong staat de Regulieren een maximaal bezit toe van zes hoeven en zij zijn onderhevig aan het buurrecht, dus het burgerlijk recht.

De Regulieren moesten hem verder jaarlijks twee lood zilver betalen en ten behoeve van zichzelf moesten er per jaar voor hem twee paar zwanen onderhouden en vetgemest worden.

Het bezit van maximaal 6 hoeven had te maken met angst voor de toenemende macht van de kloosters.

Mensen, die tot het klooster toetraden, waren grofweg in te delen in twee groepen. De eerste groep bestond uit mensen, die uit geloofsovertuiging toetraden en zich geheel wijdden aan het geloof. De tweede groep kocht zich in en leefde daar onder minder strenge voorwaarden. Die tweede groep was een bron van inkomsten voor het klooster. Overleed zo'n persoon, dan was de kans groot, dat zijn bezittingen binnen het klooster bleven. Het

5. 1408 Augustus 26.

Dirc van Zulen, knaap, heer van der Zevender, beleent Ghisebrecht van den Vliet Gherydsz. met 22 morgen land, die deze geerfd heeft van zijne moeder Lisebet, en die gelegen zijn in het land van Steyn.

Ghegheven int jaer ons Heren dusent vierhondert ende achte des Sonnendaghes na Sinte Bertelmeeus'dach des heylighen Apostels.

Oorspr. (Inv. n°. 8). Het zegel van den oorkonder verloren.

klooster had name-lijk niet de plicht zijn wettige erfgenamen op te sporen en te informeren.

Door deze gang van zaken zou het mogelijk geweest zijn, dat grote delen van het Land van Stein in het bezit zouden komen van het Klooster en dit zou een bedreiging kunnen vormen voor de macht van Jan van Treslong en zijn opvolgers.

Voorbeelden van inkomsten van het klooster zijn te vinden in het regressie register. Hierin vindt men b.v. informatie over bezittingen van ene Dirc van Zulen (voorouder van de Haastrechtse van Zuilens?).

Dat het leven in het klooster niet altijd even vreedzaam was als mocht worden verwacht moge blijken uit het volgende

vonnis uit het crimineel vonnisboek Gouda 1479:

“Dader: Mathijs Jansz, Adriaan Doezensz en Jacob Carnelysz. Delict: Huisvredebreuk. Tijdens een verblijf in het klooster Emmaus in Stein hebben zij zich misdragen. Vonnis: Voor St. Andriesdag barrevoets op bedevaart naar het Heilig Kruis in Haastrecht en daar een waskaars van een pond offeren. Op de terugweg moeten zij in het klooster de prior en de procurator in het bijzijn van de baljuw en twee geburen vergiffenis vragen en daarna op bedevaart naar Rome en Santiago de Compostella op straffe van een boete van 100 nobel of op verbeurte van de linkerhand.

Annotatie: op verzoek van de prior en het gemene convent is gratie verleend voor de bedevaart naar Rome.

(Een voorzetje voor de vandalismebestrijding in Haastrecht?)

Voor de zwaardere gevallen stond in Stein een galg. Deze staat getekend ter hoogte van gemaal Stein aan de IJssel; bij een bruggetje over de toevoersloot naar het gemaal.

De hofstede Kloosterstein

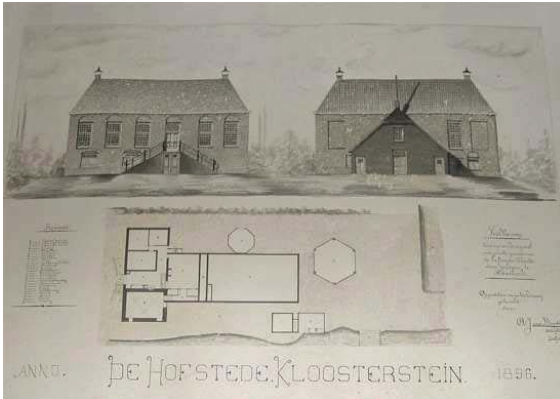
Nadat het klooster in de polder Stein in 1549 geheel door brand werd verwoest, verhuisden de monniken met graagte uit het polderland naar het meer comfortabele en statige pand van het Brigittinesser klooster (ook genaamd 'Mariënsterre') in de stad Gouda. Dit convent lag aan de westzijde van de Raam ter hoogte van de Drapiersteeg. De daar wonende zusters waren te klein in aantal om het kloostergebouw te kunnen bevolken en onderhouden en de weinige zusters die er nog woonden gingen naar een zusterhuis in Soest.

In 1572 kwam, door de overgang van de stad naar de Prins, een eind aan het institutionele katholieke leven. De monniken werden verbannen, de kloostergebouwen en de inventaris werden in beslag genomen. De geconfisqueerde bibliotheek van Stein heeft mede aan de basis gelegen van de stadsbibrije.

Plaats van de galg op een oude kaart en die plek vandaag, tegenover het gemaal Stein

*De hofstede Kloosterstein
gebouwd ca. 1572,
verbrand in 1900*

Met de nog bruikbare stenen van het afgebrande klooster werd op een stuk grond naast het vroegere klooster een boerderij gebouwd: de hofstede Kloosterstein; deze boerderij brandde in 1900 af, waarna op dezelfde plek een nieuwe boerderij werd gebouwd.

Boerderij “t Klooster”

Deze nieuwe boerderij, 't Klooster genaamd, bestaat nog altijd en huisvest een Erasmuskamer. De lambrisering in deze kamer is -naar verluidt- gemaakt van de luiken van het voormalige klooster. In de kamer staat onder meer een antieke haard en een tafel, waaraan Erasmus gewerkt zou hebben. In de kamer staat bovendien een kinderstoel, die aan Desiderius Erasmus toebehoord zou hebben. In de zitting bevindt zich een handig rond gat en onderaan de kinderstoel zit een schuifje, waarachter een stoofje kan worden geplaatst. In de boerderij bevindt zich sinds 1936 een gedenksteen, die aangeeft dat Erasmus hier van 1488 tot 1493 heeft gewoond. Ook is er een ornament te zien uit 1519, dat versierd is met een wapen. Ditzelfde wapen siert ook de schouw boven de al genoemde haard. In het verleden zijn verscheidene pogingen gewaagd om de herkomst van dit wapen vast te stellen, tot op heden zonder resultaat. Tegenwoordig worden op boerderij 't Klooster op ambachtelijke wijze boerenkaas en andere zuivelproducten bereid.

Boerderij “t Klooster” anno 2009

Erasmus

In Klooster Emmaus woonde van 1488 tot 1493 de beroemde humanist Desiderius Erasmus, zijn eigenlijke naam was Gerrit Gerritszoon.

Over de geboorteplaats van Erasmus bestaan verscheidene lezingen. Omdat hij een onwettig kind van een priester was, heeft Erasmus gedurende zijn gehele leven een rookgordijn gelegd over zijn geboorteplaats en zijn jeugd. Wetenschappers, misschien met uitzondering van enkele Rotterdammers, zijn het er tegenwoordig over eens dat Erasmus geboren is in Gouda en niet, zoals hij zelf vaak beweerde, in Rotterdam. In een brief uit 1520 schrijft hij: "Het lijkt me weinig uit te maken, waar iemand geboren is. Me dunkt, het is een ijdele vorm van verheerlijking wanneer een stad of een land er prat op gaat een mens te hebben voortgebracht die groot werd door zijn eigen inspanningen, zonder de hulp van zijn geboorteland. Het land dat hem groot maakte heeft meer recht hem te beroemen dan zijn geboorteland."

Zijn geboortedag is exact bekend, n.l. 28 oktober. Over het geboortjaar evenwel bestaat ook verschil van inzicht. Het jaar 1467 wordt het meest waarschijnlijk geacht. Door het toedoen van Erasmus en dat van enkele van zijn vrienden werd het klooster een haard van Hollands humanisme, Erasmus dacht er later niet met veel genoegen aan terug. Het intellectuele peil stelde volgens hem ook weinig voor: "studie stond niet in aanzien en was ook ongebruikelijk". Erasmus zelf "troostte zich door te studeren, voor zover mogelijk; want het moest in het geheim gebeuren, terwijl dronkenschap wel was toegestaan."

In het Klooster te Stein bevond zich een uitgebreide bibliotheek, waar Erasmus onder meer alle Romeinse en Griekse klassieken bij de hand had. Het omringende polderland kon hem overigens niet bijster boeien: "Die plaats was zoo stinkend en ongezond, dat er qualyk koeyen konden leven, laat staan dat een kwetsbaar mensje als ikzelf er kon aarden", zo schreef hij later. Gelukkig is er in het laatste halve millennium in Haastrecht veel ten goede veranderd...

In 1492 ontving Erasmus in het Haastrechtse Emmausklooster zijn priesterwijding. Een jaar later verliet hij dit klooster echter al om secretaris te worden van Hendrik van Bergen, Bisschop van Kamerijk.

Opgravingen

In 2006 werd, onder invloed van de hernieuwde aandacht voor Erasmus, een onderzoek gestart. Dit onderzoek bestond uit twee delen: veldverkenning en geofysisch onderzoek. Er werden o.m. fragmenten van bouw materiaal, aardewerk en glas gevonden. Bestaande tekeningen werden gebruikt als leidraad.

De Steinse Tiendweg

De Steinse Tiendweg komt voor het eerst in 1414 in geschriften voor. De weg loopt van Hekendorp naar Gouda en is, in groter verband, een onderdeel van een doorgaande route van oost- naar west Nederland. In het begin van de 17^e eeuw werd de weg ook gebruikt door postkoetsen en andere beladen wagens. Dit houdt in, dat er regelmatig onderhoud aan gedaan moest worden.

Om Haastrecht binnen te kunnen komen moest op de weg tussen Gouda en Hekendorp (bij de Voorwillenseweg – beter bekend als de Pislaan) tol worden betaald. Of dit geld

De Steinse Tiendweg

bestemd was voor onderhoud aan de weg is niet bekend. Wie de eigenaar van de weg was, en waarvoor het tolgeld diende is ook moeilijk te achterhalen. Brugwachter Bertus Stolwijk vertelde Cor van Some-ren , dat in de dertiger jaren , toen hij het gras maaide in opdracht van het polderbestuur , bekend was , dat de tol eigendom was van ene dominee Boersma uit Den Haag.

De weg loopt parallel met de Steinse dijk en was tijdens de ontginning de weg van waaruit sloten werden gegraven. Op een kaart van 1478 zie je langs de Steinse Tiendweg een molen staan. Op latere kaarten kom je nog meer molens tegen. Als je echter onderstaande kaart bekijkt , blijkt dat de Tiendweg bij Gouda niet recht doorgaat , maar via smalle

paden naar de stad loopt . Zoals bekend raakte deze weg steeds verder in verval, dit als gevolg van het feit, dat de Steinse dijk werd opgehoogd en geschikt werd gemaakt voor intensief verkeer. De overheid kwam tijdig tot inkeer en de Steinse Tiendweg is weer bruikbaar voor wandelende natuurliefhebbers. “Brussel”, de Gemeente Vlist, Provincie Zuid-Holland, de Stichting Wandel Platform, de Gemeente Gouda en de Landinrichting zorgden voor het totaalbedrag van €789.579,-.

De kerk

Inwoners van Stein waren voor hun kerkgang afhankelijk van Haastrecht of Gouda. In 1304 was voor het eerst melding van een parochie in Haastrecht, met in 1395 een eerste kerk , waarschijnlijk eigendom van de heren van Arkel. In 1577 verschijnt de eerste gereformeerde predikant in Haastrecht, genaamd Florentius.

Armenzorg

Stein kende veel perioden van diepe “recessies” . Tijdens de Hoekse en Kabeljouwse Twisten werd het land regelmatig geplunderd. Dit was eveneens het geval tijdens de Tachtigjarige oorlog, toen rondtrekkende groepen soldaten voor veel overlast zorgden. Ook veeziekten zorgden voor veel armoede . In de 18^e eeuw wordt het gebied geteisterd door de veepest. Dit leidt tot veel financiële problemen en een sterk toegenomen aantal faillissementen (boelhuizen). In 1714 waren er zes boelhuizen in het Land van Stein. Stein had geen eigen kerk en benoemde daarom vanaf eind zestiende eeuw twee armenmeesters voor de plaatselijke armenzorg. Hun inkomsten haalden zij uit aalmoezen,

GODS SLANDEHAND OVER NEDERLAND DOOR DE PEEST-SIEKTE. ONDER HET RUND VEE.

giften en door rond te gaan met ‘den bossche’ (collecte). Soms kregen ze een legaat. Neeltje Piettersdr. Beutelaer, overleden in 1673, vermaakt de jaaropbrengst van haar 6,8

Op 18 juli 1709 ontstond het FONDS 'ARMEN VAN STEIN', ter ondersteuning van de echte minima. Het fonds is - intussen bijna driehonderd jaar! - mensen op en onder het minimum tot hulp geweest. Op donderdag 7 februari 2008 ondertekenden twee bestuursleden bij de notaris de oprichtingsakte van de Stichting Fonds van Stein. Zo is het oude fonds, nu als "FONDS VAN STEIN", nog altijd springlevend!

ha land aan Grietje Branden, weduwe van Gijsbert Poot. Het land brengt niet de verwachte 150 gulden per jaar op, maar slechts 50 à 60 gulden. Grietjes kinderen, straatarm na de dood van hun moeder, kunnen daar niet van rondkomen. De armenmeesters van Stein sluiten in 1709 een overeenkomst met de kinderen Poot: zij krijgen 1.000 gulden ineens en het land en de jaaropbrengsten ervan gaan over op de Armen van Stein. Die overeenkomst, gesloten op 18 juli 1709, is het begin van wat veel later Fonds van Stein zal heten. De Steinse boeren deden het gemiddeld goed. Op het vruchtbare land werd graan verbouwd, waaronder gerst voor de brouwers in Gouda. Hennep werd geteeld voor de touwslagerijen (zeilvaart), tenslotte bestonden er toen nog geen coffeeshops! Vlas werd verbouwd voor de lakenweverijen in o.a. Leiden. Vee was goed voor boter, kaas en vlees. De daggelders uit Kort Haarlem verdienden veel minder en in de kleine huisjes aan de Karnemelksloot werd veel armoede geleden. De inwoners van Stein moesten daarom veel bijdragen aan de armenkas. In Haas-trecht was de armenzorg toevertrouwd aan het college van H.Geestmeesters. Zij werden aangesteld door het stadsbestuur. Geld werd opgehaald tijdens kerkdiensten en er stonden collectebussen in de herbergen en kerken. Een voorbeeld van opgehaalde gelden op 10 januari 1742:

"Inhoud van de collectebus van herberg "Het Ooyevaarsnest" (nu Ger.Kerk)	f 1:12:0
Herberg De Zwaan	f 1:12:0
Gereformeerde kerk	f 0: 5:5.

Het land van Neeltje Piettersdr. ligt er nog steeds! ◀

Bronnen

Hoogheemraadschap Rijnland.

Streekmuseum Reeuwijk .

Fonds van Stein.

Cor van Someren, Piet Scheer, F.Anders (Anders Historisch advies)

Jos Drubers (Archeologiestichting "Pater Munsters" te Stein/Limburg)

Uit “Rymkronyc” van Jan van Heelu. Rijmgedicht m.b.t. de Slag van Woeringen op 12 juni 1288. (bestaat uit 8948 verzen!)

Betreft Ridder Arnold, Heer van Stein.

*Nochtan en bleef den steke niet
Ongewroken, eer hi sciет
Van den proefst doen iet verre;
Want op hem was een ridder erre:
Die reet alsoe fellike doe
Heeren Waelraven toe,
Dat hi hem sloech bina ave
Den nese: en hadde gedaen die grave
Van Loen, ende her Arnout van Steine,
Ende andere sine vriende algemeine,*

*Die heere van Erclе her Jan,
Ban Leiden her Herman,
Die heere van Steine, her Gosewyn
Die Coc, die alle syn
Vromege ridders ende stout,
Van Herlaer her Arnout
Ende van Herpen her Alaert,
Dese waren alle gescaert*

*Nu hoert wie daer ridder wart.
Henrick, Bebbeken, Gheraert
Van Ghete, Lodegyc Berthout,
Van Steine, Arnout,
Henric van Kuc,
Willem van Hoerne,
Willem van Berreghem, Cole van Doerne*

